

Recensioner

Acker Joan m fl: *Kvinnors och mäns liv och arbete*. SNS Förlag 1992.

Baude Annika: *Kvinnans plats på jobbet*. Arbetslivscentrum, SNS Förlag 1992.

År 1962 utkom boken *Kvinnors liv och arbete*, som gav upphov till en omfattande samhällsdebatt, inte minst kring begreppet "könsroller". Det omfattande forskningsarbete, av svenska och norska forskare, som låg bakom boken blev en viktig kunskapsbas för kommande jämställdhetsarbete, liksom för den framväxande kvinnoforskningen (en annan inspiration för denna var "den nya kvinnorörelsen"). Om detta kan vi läsa i *Kvinnors och mäns liv och arbete* som publicerades 1992. Syftet med uppföljningsstudien var förutom att belysa vad som hänt under de trettio åren, att återigen granska vedertagna perspektiv och ge underlag för nya handlingsvägar.

Forskarna har studerat effekter på familj och arbetsliv av att både kvinnor och män har en livslång yrkesroll. Att samtliga författare har ambitionen att blicka bakåt och reflektera över utvecklingen under de trettio år som gått gör boken mycket intressant. Edmund Dahlström, som inleder både 1962 års studie och 1992 års uppföljning med analys av debatt och forskning om kvinnors och mäns liv och arbete, påpekar att valet av termen "könsroll" 1962 avsåg att betona frågans sociala karaktär, att vara en social "konstruktion" beroende av historiska och sociala omständigheter och möjlig att förändra. Han framhåller även att ett centralt tema i den första boken var att organisationen av förhållandet mellan könen och av familjen var en fråga som gällde både kvinnor och män. Att det finns ett stort behov av forskning om män i ett medvetet könsperspektiv är också en slutsats som flera författare i 1992 års studie drar. Ett bidrag är Arne Nilssons kapitel där förändrade attityder till arbete, karriär och familj bland manliga lägre tjänstemän diskuteras.

Men även det fortsatt stora behovet av kunskap om kvinnors villkor, trots trettio års kvinnoforskning, betonas i flera kapitel. Gunnel Forsberg lyfter fram att den kvinnliga arbetskraften utgör en egen kategori som verkar på en egen arbetsmarknad med egna lagar och regler. Kvinnors arbetsmarknad diskuteras också av Lena Gonäs – här i en jämförelse med

EG-länderna. Ulla Björnberg analyserar tvåförsörjarfamiljen – en relativt ny beteckning inom sociologin. Joan Acker diskuterar klassdiskursens starka förankring i den svenska modellen, hur den bidragit till jämställdhetsreformer samtidigt som den har tystat ner könsdiskursen. Den skandinaviska radikala användningen av begreppet könsroll återkommer i Harriet Holters kapital om kvinnoforskning under trettio år. Harriet Holter, en av huvudförfattarna i *Kvinnors liv och arbete* 1962, har haft och har en ledande roll i utvecklingen av nordisk kvinnoforskning. Hon påpekar att nyanseringar av rolltänkandet har ett visst intresse även idag, bl a därför att begrepp som liknar roll och norm åter kommit i bruk i kvinnoforskningen och debatten, men mot bakgrund av en annan könspolitisk situation. Den stora frågan nu är vad kön egentligen är och betyder.

Kvinnors liv och arbete 1962 var unik – ”en sociologisk händelse”. *Kvinnors och mäns liv och arbete* 1992 är en studie bland flera om detta omfattande ämne. Men den är förvisso mer än en beskrivning och analys av det som lett fram till denna förändrade situation. Författarna beskriver utvecklingstendenser i både familj och arbetsliv i Sverige idag, gör jämförelser med EG-länderna, diskuterar samspelet mellan individer, staten och organisationerna på arbetsmarknaden, och mycket mera. Det finns mycket kunskap att hämta ur denna bok.

Ur denna mångfald väljer jag helt subjektivt att lyfta fram en del ur Harriet Holters diskussion av nya utmaningar för kvinnoforskningen. I sin tillbakablick konstaterar hon att det sexuella samspelet mellan kvinnor och män inte förekom som tema i analyserna 1962, och heller inte skulle varit möjligt att tematisera då. Men här har hon nu en helt annorlunda syn på vad könssystemet handlar om. Hon skriver 1992 att sexualiteten, eller det sexuella mötet, är en av de viktigaste sociala mötesplatserna där betydelsen av kön utformas, omformas och återskapas. Hon diskuterar hur utforskningen av sexuella trakasserier på arbetsplatser sammanfaller med nyare studier av sexualitet som ett konstant verkande element i varje arbetsorganisation. Denna sammanlänkning av forskningen om makt och sexualitet med organisationsteoretiska perspektiv inom kvinnoarbetslivsforskningen och könsperspektiv inom organisationssociologin är mycket spännande. Avslutningsvis kan nämnas att Harriet Holter framhåller att det idag råder oenighet, både allmänt och bland kvinnoforskare, om på vilket sätt könssystemet har förändrats. Hon konstaterar att ”jämlighet” både som attityd och ideologi står starkare idag, men påvisar samtidigt motsättningar mellan denna ideologi och verkligheten. Hon poängterar att varken chanslighet eller resultatlighet är tillräckliga målsättningar för jämställdhetsarbete. Viktigast är maktbalansen mellan kvinnor och män, i betydelsen öppen och jämlikt fördelad makt eller inflytande.

En av projektledarna för studien *Kvinnors och mäns liv och arbete*, Annika Baude, gav samma år ut boken *Kvinnans plats på jobbet*. I denna

analyserar hon utifrån en omfattande och mångårig forskningsstudie på sju livsmedelsföretag hur könsmässig segregering i arbetslivet reproduceras. Hon söker svar på frågor om varför de ojämlika könsstrukturen på arbetsplatserna inte blir ifrågasatta, hur legitimitet för olika villkor för kvinnor och män på samma arbetsplats skapas, och vilka roller olika aktörer har i spelet om könskontraktens innehåll och gränser. I *Kvinnors och mäns liv och arbete*, liksom i tidigare forskning, framkommer att könssegregering är en viktig faktor bakom kvinnors underordnade ställning på arbetsmarknaden. Det Annika Baude här sammanfattar och analyserar om mönster i och mekanismer bakom reproduktionen av könssegregering är sålunda mycket viktigt för en djupare förståelse av kvinnors arbetsliv.

Några exempel ur resultaten av undersökningen är att avdelningar och arbetsuppgifter blev könsmärkta som antingen kvinnliga eller manliga, och att mönstret i detta tyder på att företagen förutom sin formella organisation hade en informell, där organisationsprincipen var kön. Tydliga bevis gavs för att uppdelningen av arbetet efter kön missgynnade kvinnorna, både vad beträffar löner och arbetssituation, och att orsaken inte kunde hänföras till vare sig utbildning eller att de manligt könsmärkta jobben skulle vara tyngre. Detta var dock en myt som upprätthölls som skäl för könssegregering. Undersökningen visar också hur det könsuppdelade mönstret upprätthölls genom informella dagliga handlingar vid arbetsledning och personalarbete. Även kvinnornas egna strategier för att klara sitt dubbelarbete, liksom fackets handlande, medverkade till bibehållandet av ett mönster av segregering och kvinnors underordning. Slutsatsen av analysen av intervjuerna med olika aktörer var således att många, kanske alla aktörer, bidrog till att strukturen återskapades.

Av stort intresse finner jag det vara att kvinnorna inte tänkte i samma banor som jämställdhetslagstiftarna – de var inte intresserade av att bryta in på mansjobben. Istället önskade de ändrad arbetsorganisation, uppvärdering av det så kallade okvalificerade arbetet, och att slippa ackord. Det handlar om den viktiga diskussionen om vilka förändringar av könssegregeringen som är möjliga och vilka som är önskvärda. De s k Bryt-projekten, där kvinnor uppmuntrades att ta mansjobb, har ju visat sig svårare att genomföra än förutsett. Gunnel Forsberg skriver i *Kvinnors och mäns liv och arbete* att det hon kallar "avgenderisering" inte nödvändigtvis innebär att alla arbeten skall utföras av män och kvinnor i samma omfattning. Däremot är det nödvändigt att värdering av arbeten enligt könsmässiga kriterier upphör.

Något som talar för behovet av att förändra gränserna mellan traditionellt kvinnliga och manliga arbeten inom livsmedelsindustrin är dock Annika Baudes diskussion om de ökande belastningsskadorna bland kvinnor. Av kvinnorna i undersökningen arbetade 86% med någon form av tempoarbete. Motsvarande siffra för männen var 20%. För kvinnorna var den

huvudsakliga belastningen en följd av det repetitiva och bundna arbetet, ibland förenat med ett stort antal mindre lyft. Därtill kommer att kvinnorna i motsats till männen är bundna till samma uppgifter, inte bara hela dagarna och hela arbetsveckan, utan under hela sin tid i företaget. Ett första steg mot en förändring till en rationell arbetsorganisation som inte ger arbetsskador är att det dolda könssystemet på företagen blir synligt.

Denna slutsats om vikten av synliggörande kan lämpligen avsluta denna presentation, tillsammans med Harriet Holters ord: "Just det socialt osynliga, de outtalade villkoren och tystnaden som sätt att dominera har i dubbel mening kännetecknat kvinnoforskningens möte med verkligheten. Osynliggöring präglar både kvinnors liv och kvinnorforskningens försök att legitimera sig i forskningssystemet."

EVA CHRISTENSON
Sociologiska Institutionen
Stockholms Universitet

Göran Djurfeldt: *Gods och gårdar – Jordbruket i sociologiskt perspektiv*. Arkiv Förlag, Lund, Sverige, 1994.

Jordbruket i framtiden

Göran Djurfeldts *Gods och gårdar* är en omfattande teoretisk och empirisk studie, som handlar om jordbruk, jordbruksutveckling och om jordbrukets ekonomiska sociologi. I det inledande kapitlet anges de huvudproblem som analysen inriktar sig på och de metodologiska överväganden och beslut, som styr analysarbetet. Syftet är att analytiskt och pedagogiskt förklara bakom- och underliggande faktorer för att vi ska förstå jordbrukets struktur och utveckling sedan 1800-talet. Boken riktar sig inte endast till sociologer och jordbruksexperter, utan snarare till alla som är intresserade av hur vår landsbygd kommer att utforma sig i framtiden.

Vad kännetecknar det svenska jordbruket? Är det gods eller gårdar som kommer att dominera landsbygden i framtiden? Är en "tjajanovsk" modell fortfarande användbar? Göran Djurfeldt hävdar originellt att grunden i svenskt jordbruk fortfarande är "tjajanovsk". Familjebruket utvecklar sig i ett bräckligt sammanhang. Få områden har varit så genomreglerade och subventionerade som jordbruket. Regleringen gynnar inte bönderna, utan snarare byråkratin som förvaltar regleringen, livsmedelsindustrin och

handeln. Djurfeldt hävdar att nationalstaten som analysenhet inte håller längre, inte heller att tänka i termer av nationell självtillräcklighet. Där-
emot betonar han inte särskilt mycket statens autonomi som en viktig
drivkraft i jordbruksutveckling, något som de nya I-länderna, t ex Syd-
korea, Taiwan, Hong Kong, Singapore och Chile visar i sitt skapande av
långsiktiga förutsättningar för tillväxt.

De centrala kategorierna i Djurfeldts analys är gods och gårdar.
Distinktionen baseras på användningen av *främmande arbetskraft*; en gård
beroende av sådan arbetskraft är ingen bondgård. Men en bondgård är för
den skull inte främmande för "patriarkaliska eller auktoritära relationer".
Familjearbetskraft kräver arbetsfördelning och det är patriarken som om-
fördelar gårdens sysslor. Fyra teoretisk-analytiska dimensioner används
för att klargöra förhållandena inom och mellan gods och gårdar, nämligen
jodränteteori, böndernas teori, staten och den internationella ekonomin.
Dessa dimensioner illustreras med England-Västeuropa, Förenta staterna,
Ryssland, Sverige och Andalusien. Om en dimension visar sin svaghet i
ett område, är den desto starkare i ett annat.

Jodränteteorin som Djurfeldt använder formulerades av Ricardo och
Marx. Den innebär att ojämn inkomstfördelning, pga jordens kvalitet, i
jordbrukssamhället framförallt gynnar jordägaren istället för arrendatorn.
Jodräntemassan delas på ännu färre individer, vilket medför en större ka-
pittalkoncentration och en centralisering inom godsekonomin. Därmed
uppfattades bönderna som undergångsdömda. Men jodränteteorin besan-
nades inte som klassikerna förväntade sig. Djurfeldt ifrågasätter dess inre
logik och visar övertygande att den inte är universellt giltig. Däremot är
den relevant överallt där det finns godsekonomier. Men han nöjer sig inte
med enkla förklaringar, utan försöker vidareutveckla de klassiska teorierna.
Hans egna begrepp som "de-peasantization" och "reproduktiv nöd-
vändighet" är ett klart bevis för denna strävan. Enligt honom besannades
jodränteteorin i Ryssland och Andalusien, men inte i England och Sveri-
ge.

Enligt de klassiska teorierna om jordbruket var böndernas roll betydel-
selös i historien, men Rysslands utveckling i perioden 1861 och 1917 vi-
sar en annan situation. Djurfeldt förklarar anomalin genom att lyfta fram
den ryske jordbruksekonomen A. V. Tjajanov (1888–1939), vars teorier
han menar ger oss insikt inte bara i det sovjetiska misslyckandet, utan
också ökar vår förståelse av den västeuropeiska utvecklingen och av lant-
bruket överhuvudtaget. Tjajanov har två grundteser: för det första att bon-
dens mål inte är profit, och för det andra att arbetet inte är någon njut-
ning för honom. Med hjälp av Tjajanovs teori kan vi förstå gårdens dyna-
mik. Djurfeldt är medveten om att Tjajanovs teori byggde på ett antal
specifika förutsättningar, vilket begränsar dess generella tillämpbarhet,
men detta förtar inte värdet av hans modell. Djurfeldt kompletterar Tjaja-

novs teori med begreppet reproduktiv nödvändighet på följande sätt: "Om deltagande av familjearbetskraft i själva produktionen – deltagande i administration och arbetsledning räknas inte – är nödvändigt för att en produktionsenhet ska kunna reproduceras i sin nuvarande form, då är det en bondgård i min Tjajanov-inspirerade formulering". Böndernas teori verifierades i Ryssland och Sverige, men inte i England och Andalusien.

Djurfeldt menar att kärnan i svenskt jordbruk fortfarande är "tjajanovsk" i sina grundläggande drag. Han åberopar analytiska och syntetiska principer för att definiera den svenska jordbruksstrukturen och upptäcker då två nya kategorier, nämligen deltids- och fritidsbruk. Det svenska lantbruket delas i icke-reproduktivt och reproduktivt. I det förstnämnda har vi fritids-, pensionärs- och deltidsbruk och i det senare enmans-, familje- och storjordbruk. Termen "reproduktiv" syftar då på det faktum, att gårdar i den första kategorin för sin drift kräver utomgårdsinkomster, medan de övriga inte är beroende av sådana inkomster. Detta är en mycket intressant typologi som öppnar nya perspektiv för fortsatta studier. Men några definitioner medför vissa komplikationer, även om de endast utgör ett analytiskt språk. I Djurfeldts icke-reproduktiva bruk vet vi inte om det deltar i den informella och svarta marknaden eller om det är slit och släp i arbete och för pengar. Vad gör de med sina egna produkter? Konsumerar dem själva eller säljer dem på marknaden?

Jordbruksforskarna har gjort samma misstag, som både jordräteteorin och Tjajanov: de utelämnar staten som analytisk kategori, och koncentrerar sitt intresse endast på bönderna själva och på kapitalismens framväxt i jordbruket. Göran Djurfeldt vill bryta med de dualistiska analyserna i jordbruksforskningen och pläderar i stället för ett triangulärt förhållande. Det räcker inte med marknaden och bönderna, det är nödvändigt att lägga till en tredje variabel, nämligen staten. Han hävdar att man inte kan uppfatta staten som kapitalets förlängda arm, utan att det är mer realistiskt att se staten som en arena, där olika intressen kämpar för att komma till uttryck. Han varnar för de tendenser inom jordbruksforskningen som ser staten som en "plundrare", vilket hämtats från Marx' analys av det asiatiska produktionssättet, där staten tillägnade sig stora delar av överskottet och därmed blockerade kapitalismens utveckling. Reduktionismen bortser också från statens autonomi. Det är värdefullt att Djurfeldt rensar bort gamla låsta idéer inom sociologin och jordbruksforskningen. De nya I-länderna, som t ex Taiwan och Chile, visar just på statens autonomi i sitt skapande av långsiktiga förutsättningar för tillväxt. Djurfeldt visar att staten i Spanien och Förenta staterna spelade en aktiv roll för att skapa billig arbetskraft i jordbruket, vilket däremot inte gällde i Sverige och Väst-europa.

Djurfeldt hävdar att nationalstaten som analysenhet inte håller längre, inte heller att tänka i termer av nationell självtillräcklighet. Ricardo och

Marx utgick från en nationell ekonomi, med självständig prisbestämning och förutsatte en icke-elastisk efterfrågan på spannmål, där priset bestämdes av marginalkostnaden. Men den agrara krisen 1873 visade den klassiska analysens inkonsistens. Protektionismen och prisstödet gav en anorlunda situation och vi befinner oss åter analytiskt inom en nationsenhet, medan de aktuella tendenserna med fri internationell handel skapar nya utvägar. Enligt Djurfeldt är det inte bönderna som favoriseras av jordbruksregleringen, utan alla tjänstemän som administrerar regleringen, livsmedelsindustrin och handeln. Genom denna långa kedja av regleringar och oligopol flyttas alla kostnader mer eller mindre över på de små producenterna och konsumenterna.

Göran Djurfeldts bok är värd att rekommendera. Förutom de intressanta problem som jag pekar på i artikeln, tar den upp flera andra frågor som är relevanta. Hans bok ger oss insikt inte bara i jordbrukets utveckling sedan 1800-talet, utan också möjligheter att djupare förstå EU-debatten och ekonomins transnationalisering. Den viktigaste slutsats som man kan dra av *Gods och gårdar* är att fri internationell konkurrens gynnar bönderna mer än godsägaren. Den underliggande frågan är om vi skall välja isoleringens eller frihandelns politik.

EDUARDO NARANJO
Sociologiska institutionen
Lunds Universitet

Yngve Hammerlin & Georg Schelderup: *Når livet blir en byrde*. Ad Notam, Gyldendal 1994.

Det er sjelden man blir grepet av en fagbok. Yngve Hammerlins og Georg Schelderups bok «Når livet blir en byrde» berører en sterkt; både menneskelig og faglig. Den er vitenskapelig overskridende, men også et viktig innlegg i den aktuelle debatten om sosiobiologismen.

«Han tok livet sitt, sier vi.» Allerede i første setning antyder forfatterne det som er bokas grunnleggende tema: En kritikk av teoretiske forklaringer, forebyggende strategier og holdninger til selvmord som et individuelt fenomen. «En tar ikke bare livet *sitt*.», sier de. «En tar et liv som er en del av et fellesskap, et liv som er formet gjennom egen og andres virksomhet. Et liv som er et historisk produkt, preget av de kulturelle og sosial forholdene den enkelte lever under.»

Mennesket må forstås som en helhet, individ og samfunn i et indre forhold. I denne sammenheng lanserer de *Virksomhetsteorien*. Et menneskes virksomhet har både en biologisk, en psykologisk og en sosiologisk side. Et selvmord får sosiale konsekvenser. Det er både et sosialt og kollektivt ansvar og – et individuelt. Slik får biologien og psykologien en annen mening, hevder Hammerlin og Schelderup. Mer konkret viser Virksomhetsteorien at et menneskes handlinger, som f eks selvmord, er trukket inn i en menings- og motiv sammenheng, et betydnings og saksforhold; dvs det er trukket inn i ulike virkssomheter. Forfatterne skiller mellom dødsvirksomhet, livstruende virksomhet og livsvirksomhet. De opererer også med appellerende (målet er f eks oppmerksomhet ikke døden) og ambivalent dødsvirksomhet (subjektiv tvil om man vil dø eller ikke).

Boka bidrar med en grundig faglig kritikk av all type reduksjon i forklaringen av selvmord, menneskets natur og personlighetsdanning, enten den er biologisk og genebestemt, psykologisk eller sosiologisk og samfunnsmessig bestemt. Sosiobiologien er offensiv både i forskningen og i mediedebatten. Ikke minst gjennom forskningen til de to Harvardprofessorene, Herrnstein og Murray: «IQ – is it destiny?». Derfor er «når livet blir en byrde» spesielt viktig nå.

Forbyggende strategier, boka del 2, viderefører det teoretiske perspektivet. Her tar de for seg to behandlingsstrategier; Bærumsmodellen som hovedsakelig baserer seg på en psykologisk forståelsesramme og «Nasjonalt program for forebygging av selvmord i Norge» som de betrakter som et positivt tiltak i seg selv (Helsedirektoratet, 1993). De går imidlertid grundig gjennom svakheter ved teoretiske, metodiske og faglige begrunnelser i programmet og knytter det til andre helsepolitiske utredninger.

I et alternativt perspektiv belyser de andre problematiske lidelsessider ved samfunn og mellommenneskelige forhold: makt, undertrykking, isolasjon, mobbing og mangels på solidaritet frykt, angst, kynisme, likgyldighet og privathet. De påpeker ekspertenes «monopolisering» av problemene. De revuderer omsorgsbegrepet og spør: «Omsorg for seg selv eller omsorg for hverandre?». De oppfordrer til økt ansvarliggjøring av den enkelte og samtidig økt omsorg for hverandre.

Dette er en fagbok for oss alle. Ikke bare ekspertene.

HEDVIG BROCH
Statens informasjonstjeneste, Oslo

Maria Oskarson: *Klassröstning i Sverige. Rationalitet, lojalitet eller bara slentrian?* Stockholm: Nerenius & Santérus, 1994.

Torsten Svensson: *Socialdemokratins dominans. En studie av den svenska socialdemokratins partistrategi.* Uppsala universitet, 1994.

Dessa två avhandlingar i statsvetenskap kastar på varsitt vis ljus över klassiska frågeställningar om relationen mellan klasser och politiska val. Oskarsons studie penetrerar vad hon ser som den minskande klassröstningen i Sverige under efterkrigstiden. Syftet är att förklara den minskade kopplingen mellan klasstillhörighet och röstande. Det empiriska materialet utgörs av valundersökningarna 1956–1991. Hennes slutsatser kan sammanfattas i tre punkter:

(1) Klassröstningen har minskat eftersom allt färre befinner sig i klassmässigt entydiga positioner. Detta tar sig framförallt uttryck i allt större och allt heterogenera tjänstemannagrupper. Tittar man däremot på de grupper som har en mer entydig klassposition, som industriarbetare, jordbrukare och företagare, är däremot klassröstandet påfallande stabilt från 1956 till 1988.

(2) Klassröstandet har minskat eftersom klassidentifikationen fått en mindre betydelse för partivalet. Däremot är det inte så att partiernas klassprofiler i väljarnas ögon suddats ut. De anses fortfarande som representanter för specifika klassintressen.

(3) En mindre del av väljarna är vad Oskarson definierar som "klassmedvetna", det vill säga intar klassiska vänster- respektive högerståndpunkter i olika frågor. Trots att klassmedvetna väljares partival är stabilt försvagas därför banden mellan klasstillhörighet och röstning.

Oskarson anländer till sina slutsatser via en ingående analys av framförallt 1968, 1976 och 1988 års val. Valet av år har till en del styrts av vilka år som valundersökningarna ställt relevanta intervjufrågor för Oskarsons frågeställning. Ett stort problem i detta sammanhang, och ett som Oskarson såvitt jag kan se inte alls berör, är valet av 1968 som "basår" för att skatta förändringar. Vi vet alla vad "68" symboliserar ifråga om vänstervindar och upprorsstämning. Detta är också det enda val i fredstid där socialdemokraterna erhöll egen majoritet bland väljarna.

I en undersökning där "klassidentifikation" och "klassmedvetande" utgör centrala faktorer måste det vara utomordentligt riskabelt att välja ett så exceptionellt år som 1968 som utgångspunkt.

Ett annat problem i Oskarsons avhandling är att hon inte tillämpar de statistiska innovationer som internationellt helt förändrat både inriktning och slutsatser i denna typ av forskning. Det gäller framförallt applica-

tioner av log-linjära tekniker där skillnader mellan absolut och relativ klassröstning kan göras klara, och där man slipper att förlita sig på det s k Alford's klassröstningsindex med dess vid det här laget välkända problem (Korpi 1972; Hout et al 1993; 1994; Goldthorpe 1994). Oskarson är visserligen medveten om vissa av de problem som Alford's index medför, men väljer i alla fall att basera en del av sina slutsatser på förändringar av detta index. Vad som kort sagt saknas i avhandlingen är en mer systematisk metoddiskussion om olika tekniker att mäta klassröstande, och ett mer sofistikerat tillämpande av statistiska metoder. Detta utsluter ju naturligtvis inte att Oskarsons slutsatser, som de nu belagts, kan visa sig hållbara.

Något man också saknar i avhandlingen är en mer djupgående förklaring till *varför* klassidentifikationen fått mindre betydelse för partivalet. Oskarson konstaterar att det är "politiska förklaringar snarare än sociologiska som är relevanta för den förändrade klassröstningen" (s 154), men vilka dessa kan vara får vi inte veta mycket om. Nu är väl detta kanske att begära för mycket av en avhandling som redan innehåller ett så rikt och intressant material, men man lämnas ändå med en viss frustration.

På denna punkt kan Svensson's avhandling ses som ett värdefullt komplement. Det Svensson visar är hur det socialdemokratiska partiet systematiskt gått in för att skapa ett "löntagarmedvetande" bland väljarna för att bredda sin appell utanför arbetarleden. I den mån detta varit framgångsrikt, och Svensson visar att strategin på många sätt varit det, blir resultatet med all säkerhet att snäva klassidentiteter suddas ut och klassröstningen sjunker.

Svensson utgår från Przeworski's (1985) välkända teser om förutsättningarna för socialdemokratiska partier att bredda sin väljarbas utöver arbetarklassen i snäv bemärkelse. Svensson menar att Przeworski i allt för stor utsträckning tagit dessa förutsättningar för givna. Styrkan hos vänsteroppositionen eller kopplingarna mellan socialdemokrati och fackföreningsrörelse är inga givna faktorer utanför de politiska strategiernas räckvidd. Tvärtom menar Svensson att den svenska socialdemokratin mycket framgångsrikt agerat för att säkerställa goda förutsättningar för en breddning av sin klassbas. Genom att kraftfullt motarbeta kommunisternas inflytande i fackföreningsrörelsen har man både kunnat behålla banden till LO och försvaga de olika vänsteroppositionella alternativen. Därigenom har man också i ett senare skede kunnat appellera till tjänstemannagrupperna, till exempel i ATP-reformen, utan att förlora särskilt många arbetarklassväljare.

Styrkan i Svensson's avhandling ligger i det mycket omfattande arkivarbete med vilket han belägger sina teser. Genom utnyttjande av material från socialdemokraternas partiarkiv påvisar han i vilken stor utsträckning som strategiska motiv verkligen låg bakom en stor del av socialdemokra-

tins efterkrigspolitik. Przeworskis rationalistiska och strategiska modell är ingen efterhandskonstruktion, verklighetens svenska socialdemokrater agerade i enlighet med dess antaganden.

Speciellt intressant är jämförelsen mellan 1953 års sjukförsäkringsreform och ATP-reformen. I det förra fallet gjordes inga eftergifter för medelklassväljarna och inte heller riktades propaganda speciellt åt deras håll. Resultatet blev därför inte, som i ATP-reformens fall, någon betydande socialdemokratisk inbrytning bland tjänstemannaväljarna. Inför ATP-reformen hade socialdemokraterna lärt sin läxa. Både reformens utformning och den ideologiska artikuleringen anpassades till tjänstemännen, och ATP gav betydande väljarvinster och tvingade de borgerliga partierna i en försvarsställning de inte kom ur förrän på sjuttioalet.

Problemet med avhandlingen är kanske att man inte blir särskilt överraskad av Svenssons slutsatser. Att politiker agerar strategiskt för att vinna val, och att de försöker påverka förutsättningarna för sina egna strategier, är knappast en tes som välter våra föreställningar över ända. Även om det alltså är en värdefull empirisk analys Svensson genomför saknar man några potentiellt omstörtande slutsatser.

Boken har en typisk avhandlingsform. Argument och resonemang beläggs ibland bortom det uthärdligas gräns. Det är naturligtvis begripligt att en avhandlingsförfattare hellre vill vara på den säkra sidan, men en mer hårdhänt redigering hade lätt kunnat skala bort 40–50 sidor utan att huvudargumenten lidit någon skada. Till avhandlingsprägelns bidrar också den motbudande formgivning ”Acta universitatis upsaliensis” bestått boken med.

Detta och annat till trots är dock både Svenssons och Oskarsons avhandlingar värdefulla bidrag till förståelsen av partival och partistrategier i efterkrigstidens Sverige. De visar både på de insiker som fortfarande i det sena 1900-talets Sverige står att finna genom olika former av klassanalys. Ryktet om klassanalysens död är betydligt överdrivet och de båda avhandlingarna visar i vilken utsträckning den faktiskt lever.

STEFAN SVALLFORS
Sociologiska institutionen
Umeå universitet

REFERENSER

- Goldthorpe, John H (1994) 'Modelling in Pattern of Class Voting in British Elections, 1964–92'. Paper presented at the World Congress of Sociology, Bielefeld, 23 July 1994.
- Hout, Michael; Clem Brooks & Jeff Manza (1993) 'The Persistence of Classes in Post-Industrial Societies'. *Internationaal Sociologie*. Vol 8, p 259–77.
- Hout, Michael; Clem Brooks & Jeff Manza (1994) 'The Democratic Class Struggle in the United States, 1948–1992'. Paper presented at the World Congress of Sociology, Bielefeld, 23 July 1994.

Korpi, Walter (1972) 'Some Problems in the Measurement of Class Voting' *American Journal of Sociology*. Vol 78, p 627-42.

Przeworski, Adam (1985) *Capitalism and Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.